

FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA
ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA

Vida grega d'Adam i Eva

Barcelona 2009

Facultat de Teologia de Catalunya

Associació Bíblica de Catalunya

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Departament de la Vicepresidència

© 2009 Frederic Raurell
© 2009 Facultat de Teologia de Catalunya
© 2009 Associació Bíblica de Catalunya

ISBN: 978-84-936652-5-8

Dipòsit Legal: B-15733-2009

Impressió: Gràfiques Diac Vic

LITERATURA INTERTESTAMENTÀRIA
Supplementa

Vida grega d'Adam i Eva

*Introducció, traducció, text grec revisat
i notes de Frederic Raurell*

FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA
ASSOCIACIÓ BÍBLICA DE CATALUNYA

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
I. Significat de l'obra	7
II. Síntesi del contingut	9
III. Gènere literari	11
IV. Elements doctrinals	12
V. Títol, llengua, autor i data	15
VI. Història i estudi de la tradició manuscrita	16
BIBLIOGRAFIA	23
CONSPECTVS SIGLORVM	29
VIDA GREGA D'ADAM I EVA	31
ÍNDEX TEMÀTIC	135
INDEX DE NOMS	143

INTRODUCCIÓ

I. SIGNIFICAT DE L'OBRA

La *Vida d'Adam i Eva* pertany al grup dels escrits apòcrifs¹ de l'Antic Testament, que formen part de la literatura jueva dels segles II i I aC i I i II dC i que contenen temes relacionats d'alguna manera amb el Primer Testament. Segons la definició corrent, aquestes obres no fan part de les Escriptures, tal com ho reconeixen jueus i cristians, com tampoc no fan part de la literatura rabínica ni de la literatura pròpia de Qumran ni dels autors coneguts com Filó d'Alexandria o Flavi Josep. Alguns apòcrifs foren considerats en algun moment part de l'Escriptura i després exclosos;² però aquest no és un tret que els defineixi a tots. Aquestes obres són d'origen certament jueu, i tenen en comú el fet que ens han arribat ja fa temps a través de traduccions fetes per cristians de diferents esglésies i, per tant, en varies llengües: grec, llatí, siríac, etiòpic clàssic, copte en els seus diferents dialectes, paleoeslau, armeni, georgià i àrab. Algunes

---

1. No és sobrer precisar, malgrat ser matèria d'introducció manualística, que «apòcrif» (del grec ἀπόκριφος) etimològicament significa «ocult». A la primeria, el terme s'aplicava a certs llibres, el contingut dels quals estava reservat als savis perquè ofería una saviesa superior (cf. 4Esd 14,37-50). Posteriorment el terme pren un sentit pejoratiu: designa llibres farcits d'errors que no s'han de llegir o simplement llibres exclosos del cànon. Els rabins, per la seva banda, anomenaven aquestes obres *hisonim*, és a dir, «de fora» de la Tanak (cf. Sanh 10,1; 11,1).

2. És el cas, per exemple, de la Pregària de Manassès, del Salm 151.

d'aquestes obres només són presents en una sola llengua, però moltes han estat transmeses en diferents llengües. L'interès de les primeres comunitats cristianes per aquests apòcrifs, que la tradició jueva ha oblidat totalment, constitueix un interessant indicatiu de com les teologies de les primeres esglésies cristianes deuen quelcom a textos jueus que després aquestes mateixes esglésies no han reconegut com a canònics.

Per l'època de composició la *Vida d'Adam* també és considerada, segons una terminologia relativament recent, com a «literatura intertestamentària», és a dir, literatura situada entre l'Antic Testament i el Nou Testament, sense pertànyer ni a l'un ni a l'altre.³

La *Vida grega d'Adam i Eva*, com també la *Vida llatina d'Adam i Eva* són obres que pertanyen a un grup d'escrits que tornen a narrar, segons un estil i una visió peculiars, la «història» presentada pels escrits de l'Antic Testament.⁴

---

3. Evidentment aquesta designació és d'encuny cristià i només parcialment correspon a alguna d'aquestes obres, com la *Vida grega d'Adam i Eva*, des d'un punt de vista cronològic, ja que moltes d'elles es sobreposen en el temps a la redacció de llibres de l'Antic Testament, com, per exemple, algunes seccions del *Llibre etiòpic d'Henoc* o el *Llibre dels Jubileus*, anteriors o contemporanis del llibre de Daniel o dels llibres del Nou Testament com, per exemple, el *Quart llibre d'Esdras* i el *Segon llibre de Baruc*, escrits a finals del segle I dC o a començaments del II. Cf. G. W. E. NICKELSBURG, *Jewish Literature between the Bible and the Mishnah*, London 1981, excel·lent síntesi situant els llibres en el seu context històric; J. MAIER, *Zwischen den Testamenten. Geschichte und Religion in der Zeit des zweiten Tempels*, Würzburg 1990, el qual presta especial atenció als aspectes teològics; F. RAURELL, «Midrash i literatura apòcrifa», en *Revista Catalana de Teologia* 31 (2006) 283-296.

4. Entre les obres la característica principal de les quals és tornar a narrar, segons un estil i una visió peculiars, la història presentada pels escrits de l'Antic Testament, hi ha precisament: les *Vides d'Adam i Eva*, que relaten el que s'esdevingué després de l'expulsió del paradís, tenint com a referent el que es narra en Gn 2-3; *Jubileus*, que esquematitza el contingut de Gn 1 a Ex 14; *Antiguitats Bíbliques*, que resumeix la història des d'Adam a la mort de Saül (Gn 1 i 1Sa 31) i *3Esdras* que repeteix pràcticament la història des de 2Cr 35 fins a Ne 8. Totes aquestes narracions contenen en major o menor mesura prescripcions halàquiques i relats hagàdics, que pretenen explicar i actualitzar el text bíblic.

El *corpus* dels textos apòcrifs mai no havia estat pres seriosament abans del segle XVIII, quan aquest corpus proporcionà als estudiosos dels orígens cristians, que usaven un mètode històric, el material per individuar l'anella mancanta, el pont entre teologia de l'Antic Testament i el cristianisme. L'oposició de la cultura eclesiàstica, tant catòlica com protestant,⁵ fou enèrgica i els apòcrifs foren desqualificats no només perquè no eren canònics, sinó perquè eren escrits fantasiosos considerats perillosos per a la fe cristiana.⁶

II. SÍNTESE DEL CONTINGUT

Els materials apòcrifs més importants o, almenys més antics, provinents del cicle d'Adam, han estat transmesos principalment per mitjà de dos escrits, en part paral·lels. El primer és la *Vida grega d'Adam i Eva*, anomenada erròniament *Apocalipsi de Moisès*. És la recensió més antiga de l'escrit sobre Adam i Eva, que traduïm i comentem en aquesta nostra exposició. L'altre escrit del cicle d'Adam és la *Vida llatina d'Adam i Eva*, sovint intitolada, però de manera ambígua, *Vida d'Adam i Eva*, que representa, en general, un estat secundari de la tradició. La versió grega i la llatina són les obres que presenten amb més claredat la tradició midràixica sobre Adam i Eva i el seu fill Set.

Tot i que la temàtica narrativa dominant estigui molt centrada en la família d'Adam i Eva, l'obra reflecteix la tradició (preferent-

---

5. En el segle XVIII el teòleg i bibliògraf protestant Albert Fabricius en la introducció a la col·lecció més antiga d'apòcrifs que es coneix (A. FABRICIUS, *Codex pseudepigraphicus Veteris Testamenti*, I-II, Hamburg 1713-1723) diu que el que l'ha mogut a publicar aquests textos és només per fer veure el poc que valen.

6. Vegeu la interessant introducció que J. P. Migne premet al seu *Dictionnaire des Apocryphes*, II, Paris 1856, on defensa amb convicció i amb riquesa d'arguments la literatura apòcrifa, especialment la veterotestamentària, de les incomprendiments dels clergues del temps.

ment sacerdotal i jahvista) del Gènesi i també de la resta de l'Antic Testament: l'home creat per Déu (Gn 1,27; 5,1; Dt 4,32; Is 6,7). Amb aquesta afirmació que travessa totes les Escripures veterotestamentàries, es posa en relleu la dependència de l'home respecte de Déu; perquè l'home és part de la creació, que fou pres de la terra (Gn 2,7) i està sotmès com tot el creat a la caducitat.

La *Vida grega d'Adam i Eva* constitueix una glossa midràixica: naixement de Caín i Abel; assassinat d'Abel, del qual Eva s'assabenta en un somni premonitori; naixement de Set i dels restants fills de la primera parella. Adam emmalalteix a causa del pecat. Després de l'expulsió del paradís, Eva i Set es dirigeixen cap al territori de l'Edèn buscant l'oli amb què sanar Adam. En el curs del viatge són atacats per una fera que lluita amb Set, però que acaba retirant-se perquè Eva i Set són imatge de Déu (cc. 10-12). En arribar al paradís, Déu els fa saber, per mitjà de l'arcàngel, que l'oli que busquen només serà donat als homes a la fi dels temps (c. 13).

La narració s'interromp amb un llarg *excursus* en el què Eva explica als seus fills i néts tots els detalls del seu primer pecat, seduïda pel serpent. Ella i Adam vivien en parts diferents tenint cura del jardí; però el diable temptà el serpent, aquest va temptar Eva i aquesta a la vegada temptà Adam, i ambdós menjaren fruita de l'arbre prohibit: una figuera segons aquest apòcrif (c. 20). Aleshores l'arcàngel Miquel tocà la trompeta per al judici. Déu es presentà en un carro de querubins; condemnà Adam i Eva i el serpent i va expulsar els primers pares del paradís. A Adam li fou permès d'emportar-se'n aromes i semences per poder-se alimentar.

Mor Adam, i els àngels, i fins i tot els astres, demanen perdó a Déu a favor seu: Déu se'n compadeix. Els àngels l'envolten de tota mena de cures funeràries; el mateix fan amb Abel que encara no havia rebut sepultura. El cos d'Adam és cobert amb sudaris i ungit amb oli d'oliva, que els àngels baixen del tercer cel. Al costat d'Adam és enterrat Abel, el cos del qual havia intentat ocultar Caín. Ambdós foren enterrats en el lloc on Déu havia pres la pols i afaiçonat Adam. Déu, parlant amb el cadàver d'Adam, li recorda que és pols, però li promet la resurrecció (cc. 38-43).

La *Vida d'Adam i Eva* no diu que si els primers pares no haguessin pecat haurien restat sens fi en la seva existència biològica i temporal. En la narració sembla haver-hi una consciència implícita que fins i tot sense pecat s'hagués acabat la vida de l'home en tant que realitat espacial, temporal, biològica i històrica. El pecat li afegeix la dramaticitat de l'obscuritat, de la debilitat i de l'ocultació de la seva essència concreta.

Molt pròxima a aquesta tradició hi ha la història que es conta en la *Vida llatina d'Adam i Eva*. La major diferència consisteix en que l'obra en llatí descriu la situació miserable a la primeria dels qui tot just han estat expulsats del paradís i busquen menjar. Igualment explica amb detall els quaranta dies de penitència que representava que Adam i Eva quedessin submergits fins al coll en l'Èufrates.

La versió grega, coneguda normalment com *Vida grega d'Adam i Eva* i la versió llatina, anomenada *Vida llatina d'Adam i Eva*, són les obres intertestamentàries que amb més claredat presenten la tradició midràixica sobre Adam i Eva i el seu fill Set. Per bé que la versió llatina estigui força cristianitzada, se la sol considerar juntament amb la grega.

III. GÈNERE LITERARI

«El llibre és una espècie de midràix hagàdic de Gn 1-4 i de “Testament” d'Eva, tenint en compte l'extensió que ocupa la seva narració de com fou seduïda (cc. 15-30)».⁷ Tal com hem ja indicat anteriorment, aquest tipus de literatura fou cultivada amb èxit en el període intertestamentari (ss. 11-1 aC i 1-11 dC). N'hi ha prou amb recordar el *Llibre dels Jubileus*, que narra amb el mateix procediment des dels inicis de la creació fins que la Llei és lliurada a Moisès

---

7. N. FERNÁNDEZ MARCOS, *Vida de Adán y Eva en Apócrifos del Antiguo Testamento* (A. DÍEZ MACHO [ed.]), v. II, Madrid: Cristiandad 1983, p. 320.

(Gn 1-Ex 12). També es pot esmentar com pertanyent al mateix gènere el *Testament de Job*, paràfrasi del corresponent llibre canònic.⁸

La *Vida grega d'Adam i Eva* sembla conservar el nucli més antic d'una sèrie de composicions que formen l'anomenat «cicle d'Adam» i que es conserva sencer en armeni i també en bona part en algunes versions eslaves, per bé que amb reelaboracions tardanes també eslaves.⁹

IV. ELEMENTS DOCTRINALS

El tret teològic més important de la *Vida grega d'Adam i Eva* és el plantejament que fa de l'escatologia individual, posant l'accent no tant en el judici com en la promesa de resurrecció, que Déu havia fet a Adam si practicava el bé. L'altre gran element de relleu teològic està en la repetida afirmació de la dignitat de l'home, creat a imatge i semblança divines. L'ensenyament sobre la resurrecció dels cossos al final dels temps no va unit ansiosament a la pregunta de quan i com s'esdevindrà, diferentment del que trobem en altres obres apocalíptiques, com, per exemple *2Baruc* i *4Esdras*. El relleu que adquireixen en la *Vida grega d'Adam i Eva* els ritus funeraris —ritus que s'han d'observar amb tots els humans (c. 43)— palesa l'esperança en la resurrecció del cos. Aquesta obra participa de la visió general de l'escatologia de l'Antic Testament, però la millora probablement per influència cristiana. Ja des de la primeria, la fe d'Israel en Déu mostra, a diferència dels pobles del seu entorn, una

---

8. Cf. F. RAURELL, *Testament de Job*, Traducció, introducció, text revisat i notes, Barcelona 2005, pp. 7-41.

9. Alguns títols del «cicle d'Adam»: *El combat d'Adam i Eva*, *La caverna dels tresors*, *El testament d'Adam*, *Penitència d'Adam i Eva*, *Llibre de les filles d'Adam*, *Apocalipsi d'Adam*, etc. Cf. M. DE JONGE – J. TROMP, *The Life of Adam and Eve and Related Literature*, Sheffield 1997.

rigorosa orientació vers el futur. La causa de la mort, inevitable per a tots els humans, la veu en el pecat d'Adam, que comportà la pèrdua del paradís; Eva fou, i ella mateixa ho admet, la major responsable, per bé que en últim terme, el pecat i, per tant, la mort, es deuen al temptador, al diable.¹⁰

El gènere literari d'aquesta obra és el típic de la literatura pia-dosa; d'aquí la importància concedida a la pregària i a les pràctiques ascètiques, com també a l'escrupulós compliment dels ritus funeraris. Especialment la figura d'Adam, pecador primer, penedit i rehabilitat després, porta a terme una missió semblant a la del primer i segon Adam tal com el veu Pau¹¹ en Rm 5,12-20 i 1Co 15,20-28, fins al punt que l'autor de la *Vida grega d'Adam i Eva* i Pau semblen pertànyer al mateix cercle teològic.¹² En presentar l'edat messiànica com una restauració de la creació,¹³ Adam es converteix de nou en la creatura gloriosa del principi, en la imatge de Déu de l'antropologia essencialista bíblica, com són els textos de Gn 1,27; Sl 8,5-9; Sv 2,23; Sir 7,3.¹⁴ En l'Antic Testament trobem textos, com els quatre suara esmentats, que podem anomenar primaris per a l'antropologia essencialista. Un dels capítols que mouen i omplen les esperances dels essenis és el referent al *kābôd* d'Adam,

---

10. Cf. Sv 2,24: «Però la mort ha entrat al món per la malícia del diable i els seus partidaris l'han de sofrir.» Sobre el sentit d'aquest text, vegeu F. RAURELL, «Righteousness gift of immortality (Wis 1,1-15)», en *Laurentianum* 41 (1999) 417-436.

11. N. FERNÁNDEZ MARCOS, *ibíd.* p. 321.

12. Cf. J. L. SHARPE, «The Second Adam in the Apocalypse of Moses», en *Catholic Biblical Quarterly* 35 (1973) 35-46; J. R. LEVISSON, *Portraits of Adam in Early Judaism*, Atlanta 1988, principalment pp. 122-134; R. SCROGGS, *The Last Adam. A Study in Pauline Anthropology*, Philadelphia 1988. Aquest autor desenvolupa el pensament de Pau segons el qual el primer Adam ateny la realització en Crist, «el darrer Adam», «que és un esperit vivificador que dóna la vida» (1Co 15,21-22.45-49; Rm 5,12-21).

13. Cf. Is 66,17-25; *Henoc etiòpic* 44,4-5; 51; 58; 61-62.

14. Cf. F. RAURELL, «La *doxa* constitutiva de l'home», en *ID.*, «*Doxa*» en la *teologia i antropologia dels LXX*, Barcelona 1996, pp. 268-269, nota 3.

que al final dels temps serà concedit als escollits: CD 12,20: «Aquells qui perseveraran seran per a la vida eterna, i serà d'ells tot el *kābôd* d'Adam.» I els monjos de Qumran escriuen en la seva Regla 1QS 4,22-23: «Perquè Déu els ha escollit per a un pacte etern i serà d'ells tot el *kābôd* d'Adam.» La glòria (*kābôd*) que posseiran els escollits té molt de la dignitat originària d'Adam, aquella dignitat basada en la seva condició de ser imatge de Déu. En el Nou Testament, doncs, el relleu adquirit per la figura d'Adam és semblant al que trobem en la *Vida grega d'Adam i Eva*. Aquest apòcrif, a diferència de 2Baruc i 4Esdres,¹⁵ destaca que únicament el pecat és la causa de la mort que afecta a tots els humans. Al mateix temps intenta justificar el primer pare Adam, al qual atribueix l'origen de l'esperança en la resurrecció. Reapareix aquí l'esperança escatològica jueva d'una nova creació a través de la promesa de la resurrecció i restauració d'Adam. És important també el relleu que es concedeix a l'home com a imatge de Déu i que forma part en el llibre de tota una antropologia d'exaltació de l'home.

El fruit de l'arbre de la vida del paradís, com a do de Déu en l'era escatològica, correspon al do de Crist als vencedors en Ap 2,7; 22,2.14.19:

Adverteixo solemnement a tots els qui escoltin la profecia d'aquest llibre que si algú hi posa res més, Déu posarà damunt d'ell les plagues

---

15. També aquestes dues obres, de la segona meitat del segle 1 dC, mostren gran interès per la figura d'Adam. Pel que fa al pecat dels orígens, 2Bar 54,19 adverteix que «Adam només és responsable de si mateix: cadascú de nosaltres som Adam per a nosaltres». La mort i la desgràcia que en deriven, no poden ser atribuïdes al pecat d'Adam si no és repetit lliurement pels seus descendents. Menys explícita, però semblant, és la posició de 4Esd 7,118.132-140: en un cert moment Esdres lamenta la creació d'Adam perquè fou dotat de llibertat i pecant causà la ruïna dels seus descendents (7,118). Però l'àngel reafirma que l'home és lliure per escollir el seu camí (al·lusió a Dt 30,19): l'home quan peca es converteix lliurement en Adam. En el judici cadascú carregarà amb la seva responsabilitat (7,102-105). Cf. E. P. SANDERS, *Paul and Palestinian Judaism. A Comparison of Patterns of Religion*, London 1977, pp. 64-82.

escrites en aquest llibre, i si algú en treu cap paraula, Déu li treurà la seva part en l'arbre de la vida.

V. TÍTOL, LLENGUA, AUTOR I DATA

El títol més adient és el de la versió llatina: *Vita Adae et Evae*. Pràcticament és el mateix títol que apareix en els manuscrits grecs: Διήγησις καὶ πολιτεία Ἀδὰμ καὶ Εὕας τῶν πρωτοπλάστων. Tanmateix, des de l'edició de K. von Tischendorf (1866), se l'anomenà erròniament *Apocalipsi de Moïses*, a causa de la *superscriptio*,¹⁶ que afirma que el llibre fou revelat per Déu a Moïses i a causa del seu contingut referent a material de la Torà, en aquest cas del llibre del Gènesi. Diferents indicis mostren que l'escrit grec es remunta possiblement a un original hebreu. L'autor sembla de la Palestina de finals del segle I aC o anterior al 70 dC, per bé que no manca alguna reminiscència estranya, com és l'al·lusió al llac d'Aqueront¹⁷ (ἀχέουσαν Λίμνην) en 37.

---

16. Així ho diu, entre altres, N. FERNÁNDEZ MARCOS, *ibíd.* pp. 319-320.

17. Sobre Aqueront cf. l'estudi recent de L. MICHAEL WHITE, *The Washing of Adam in the Acherusian Lake (Greek Life of Adam and Eve 37,3) in the Context of Early Christian Notions of the Afterlife*. Co-autor M. DE JONGE. Els autors conclouen: «En l'antiguitat tardana la imatge del Llac d'Aqueront pot haver servit com a eix mític per la síntesi d'una antiga escatologia apocalíptica (tal com es pot veure en la *Vida grega d'Adam i Eva*) amb les nocions platòniques de l'altra vida ara igualades amb el paradís celestial, una síntesi que pot haver esdevingut dominant en la nova visió cristiana del món», pp. 226-227 de l'obra de M. DE JONGE, *Pseudepigrapha of the Old Testament as Part of Christian Literature. The Case of the Testaments of the Twelve Patriarchs and the Greek Life of Adam and Eve*. Leiden-Boston: Brill 2003.

VI. HISTÒRIA I ESTUDI DE LA TRADICIÓ MANUSCRITA

L'existència d'un relat apòcrif sobre la vida d'Adam i Eva era coneguda des del segle XVII, però fou C. Tischendorf, en el segle XIX, un dels primers estudiosos que n'examinà el seu contingut. En una recensió de l'estudi de F. Lücke sobre material referent a Adam i Eva, Tischendorf conclou que aquest «petit Gènesi»¹⁸ no és res més que l'*Apocalipsi de Moisès*. La gran majoria d'estudiosos acceptà sense discussió la tesi de Tischendorf. Avui normalment l'*Apocalipsi de Moisès* sol ser designada amb el títol *Vida grega d'Adam i Eva*.¹⁹

Malgrat l'escassetat de mitjans de què disposava i uns resultats no sempre prou sòlids en la seva recerca, l'edició de la *Vida d'Adam i Eva*²⁰ de Tischendorf representà l'inici d'un interès creixent vers aquesta obra apòcrifa. Per a l'edició del text grec, Tischendorf disposava de quatre manuscrits. Va transcriure el text d'un d'ells, el manuscrit *a*, de Venècia. El text d'aquest manuscrit s'interromp de sobte en 36,3.²¹

Del manuscrit *d*, de Milà,²² Tischendorf diu que només copià el començament i l'acabament. Segons es pot deduir del seu aparat

18. C. Tischendorf recensiona l'obra de F. LÜCKE, *Versuch einer vollständigen Einleitung in die Offenbarung des Johannes und die apokalyptische Literatur überhaupt*, Berlin 1850, en *Theologische Studien und Kritiken* 9 (1851) 419-456.

19. Sobre aquest punt és útil l'exposició de M. NAGEL, *La vie grecque d'Adam et d'Ève. Apocalypse de Moïse* I, p. XXII.

20. C. TISCHENDORF, *Apocalypses Apocriphae Mosis, Esdrae, Pauli, Iohannis, item Mariae dormitio*, Leipzig 1866.

21. Manuscrit *a*: Venezia, Biblioteca Nazionale Marciana, CI, II 42; segle XIII, fol. 49v-57v: GLAE *inscr.*-36,3. C. TISCHENDORF, *Apocalypses Apocriphae*, p. XI; M. NAGEL, *La Vie grecque d'Adam et d'Ève* I, p. 52; II, pp. 72-76.

22. Manuscrit *d*: Milano, Biblioteca Ambrosiana, C 237 Inf.; segle XI, fol. 78v-84v: GLAE *inscr.*-18,1; 36,1-*doxol.* C. TISCHENDORF, *Apocalypses Apocriphae*, p. XI; A. M. CERIANI, *Apocalypsis Moysi in medio mutila*, pp. 992-993; M. NAGEL, *La Vie grecque d'Adam et d'Ève. Apocalypse de Moïse* I, pp. 1-4; II, pp. 1-6.

crític, es tracta d'1,1-2,1 i de 39,1-43,4. Tischendorf feia dependre les parts d'aquest text dels manuscrits de Viena *b* i *c*, encara usades per a aquests manuscrits. Però s'ha de tenir en compte que Tischendorf barrejà els textos d'aquests manuscrits. El text principal de l'edició de Tischendorf és el del manuscrit *a* per a 1,1-36,3 (en aquest punt el text s'interromp) i el del manuscrit *b* per a la part final de l'escrit, 37,1-43,4. En certs casos ocasionals Tischendorf se serví del manuscrit *d* per a corregir certes lectures del text *b*.²³ Tischendorf preferí els manuscrits *a* i *b*. La seva edició «crítica» es basa pràcticament en un únic manuscrit *a*, completat per un text fictici de dos manuscrits barrejats (*b/c*), mentre un quart manuscrit fou deixat pràcticament fora de consideració.²⁴

Els defectes d'aquest procediment foren captats aviat, però passà desapercebuda la confusió dels textos dels manuscrits *b* i *c*, que durant molt temps impedí clarificar la qüestió de la crítica textual. Dos anys després de l'edició «crítica» de Tischendorf, A. M. Ceriani de Milà publicà el manuscrit sencer *d*, fent observar que Tischendorf, probablement per manca de temps, havia desconsiderat la importància d'aquest manuscrit i que, per tant, la seva transcripció necessitava ser corregida.²⁵

C. Fuchs, en la interessant introducció a la seva versió en alemany de la *Vida d'Adam i Eva*²⁶ subratllà la importància del manuscrit *d*. A més, ell disposava de dos altres manuscrits: *e* i *f*. Es-

---

23. C. TISCHENDORF, *Apocalypses Apocriphae*, p. 19.

24. Sembla que Tischendorf desconeixia l'existència del manuscrit de Montpel·lier, el contingut del qual havia estat exposat sintèticament per G. LIBRI-C. HASE, «Manuscrits de la Bibliothèque de l'École de Médecine de Montpellier», en *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements* I, Paris 1894, pp. 279-477.

25. A. M. CERIANI, «Apocalypsis Moysi in medio mutila», en ID., *Monumenta sacra et profana ex codicibus praesertim bibliothecae ambrosianae* V, Milano 1868, pp. 19-24. Malauradament en aquests manuscrits manquen les pàgines que haurien de contenir les seccions 18-35. La transcripció de Ceriani és impecable.

26. C. FUCHS, «Das Leben Adams und Evas», en E. KAUTZSCH (ed.), *Die Apokryphen und Pseudepigraphen des Alten Testaments* II, Tübingen 1900, pp. 506-528.

sencialment, però, el procediment de Fuchs és el mateix de Tischendorf, amb la sola diferència que les lectures de *d* són preferides a les de *a*.²⁷ Tanmateix, a causa que les relacions geneològiques entre els manuscrits implicats, aquests eren de difícil investigació, escollir *a* o *d* es feia a discreció d'editors i traductors.²⁸

En els anys següents, el descobriment de nous manuscrits que contenen la *Vida d'Adam i Eva* ha fet que augmentés el seu coneixement gràcies, en part, als holandistes.²⁹ En el seu inventari hagiogràfic publicat en 1957 són registrats tres manuscrits més de la *Vida d'Adam i Eva*: *q*, *r* i *y*; en 1969 en són esmentats quatre més: *s*, *t*, *u*, i *x*.³⁰

J. L. Sharpe emprengué en 1969 el que ell anomena una «preliminary examination» de la tradició manuscrita de la *Vida d'Adam i Eva*. Descobrí un grup de manuscrits desconegut certament per Fuchs, que només havia pogut treballar amb cinc: Sharpe examinà una dotzena de nous manuscrits. Pel que fa als manuscrits *a*, *b*, *c*, *d*, decidí fiar-se de la presentació descriptiva que en fa Tischendorf, de manera que no s'adonà de la confusió dels manuscrits *b* i *c*, en què incorre l'autor de la primera edició «crítica» de la *Vida d'Adam i Eva*.³¹

27. Wells, que per a la seva versió en anglès en l'obra de Charles sobre els apòcrifs, no féu cap estudi personal dels manuscrits, prengué els manuscrits *d* i *b/c* com «the chief guides». Cf. L. S. A. WELLS, «The Books of Adam and Eve», en R. H. CHARLES, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English II*, Oxford 1913, pp. 123-154.

28. Així, per exemple, Wells, que tradueix la *Vida d'Adam i Eva* per a la col·lecció de Charles, no fa cap estudi independent dels manuscrits, es limita simplement a prendre els manuscrits *d* i *b/c*, com «the guides» (L. S. A. WELLS, «The Books of Adam and Eve», en R. H. CHARLES, *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English II*, p. 125).

29. La seva metodologia per a depurar els textos hagiogràfics, tal com apareix en *Acta sanctorum*, prestà bons serveis per la crítica textual dels apòcrifs, vetero i neotestamentaris.

30. F. HALKIN, *Bibliotheca hagiographica graeca*, Bruxelles 1957, pp. 5-7; *Auctarium Bibliothecae hagiographicae graecae*, Bruxelles 1969, pp. 14-15.

31. J. L. SHARPE, *Prolegomena to the Establishment of the Critical Text of the Greek Apocalypse of Moses I*, p. 156.

Sharpe descriu els manuscrits: *a, b, c, d, e, f, g, k, l, m, n, p, q, r, s, t, u, v, x, y, z*; a més a més parla de l'existència del manuscrit perdut.³² En la segona part del seu estudi Sharpe col·laciona l'evidència dels manuscrits: *e, f, g, k, l, m, n, q, r, s, t, v* i els relaciona amb els textos i notes de les obres de Tischendorf i de Cerani.

Cada vegada que ens hem referit a l'edició de Tischendorf hem parlat d'edició «crítica» entre cometes. Sharpe no té en compte que l'edició d'aquest autor alemany estrictament no pot ser definida com una edició crítica, sinó eclèctica, basada en un manuscrit aleatori, sense ordre. Sharpe és confús quan intenta aplicar al nostre apòcrif les lleis de crítica textual del Nou Testament.³³

Poc temps després de l'estudi de Sharpe, M. Nagel presentava el seu valuós i voluminós treball, que li publica el Service de Réproduction de l'Université de Lille.³⁴ Nagel desconeixia l'obra de Sharpe, però estava assabentat de l'existència de vint-i-set manuscrits contenint la *Vida d'Adam i Eva* i li fou possible estudiar-ne vint-i-tres d'ells, llevat de *u, y* i dos manuscrits sense sigla, però elencant també *b* i *c*, que foren finalment identificats.³⁵

El principal criteri de Nagel per a la seva classificació dels manuscrits és la forma del text. Segons ell, hi ha tres grups, i la forma més primitiva del text està representada principalment pels manuscrits

32. Iasi, Metropolitan Library Gr 49. Cf. M. NAGEL, *La Vie grecque d'Adam et d'Ève. Apocalypse de Moïse* II, pp. VIII-IX, 1. Sharpe (*Prolegomena* I, p. 181) esmenta un altre manuscrit: Paris, Bibliothèque Nationale Gr. 1604, però no fou capaç de desxifrar-ne el microfilm. Cf. F. HALKIN, *Auctarium Bibliothecae hagiographicae graecae*, p. 15, on reporta l'*incipit* i el *desinit*; a partir d'ells es veu que el text no es refereix a la *Vida d'Adam i Eva*.

33. Així, per exemple, *lectio antiquior lectio verior, lectio difficilior lectio verior, lectio brevior lectio verior*, etc. J. L. SHARPE, *Prolegomena to the Critical Text of the Greek Apocalypse of Moses* I, p. 186. A causa del caràcter hagiogràfic de l'escrit i de la data tardana dels manuscrits que el representen, Sharpe refusa la possibilitat d'establir un text «original» o tradició.

34. M. NAGEL, *La Vie grecque d'Adam et d'Ève. Apocalypse de Moïse* I-III, Lille 1974.

35. Nagel usa sigles diferents de les utilitzades fins aleshores.

dels dos primers grups (1er. *dsvkpbg atlc*; 2on. *rm*). El tercer grup (*njiK, qz heuxf*) és una revisió: I. *dsvkpbg atlc*; II. *rm*; III. *njiK*,³⁶ *qz heuxf* una revisió superficial de poc interès.³⁷

Tot i que de Nagel, malgrat la seva fatigosa i rigorosa recerca, no es pugui dir que hagi produït una edició crítica del tot satisfactòria, el seu treball representa un gran progrés respecte les obres anteriors.³⁸ De fet, l'obra de Nagel ha estat usada des d'aleshores com la «standard edition» de la *Vida grega d'Adam i Eva*, malgrat les crítiques, no sempre suficientment motivades, de J. Tromp.³⁹

En 1987 D. A. Bertrand publicà una edició crítica de la *Vida grega d'Adam i Eva*, amb una versió en francès i amb un bon nombre de notes.⁴⁰ Però Bertrand considera un error seguir un sol manuscrit particular. L'edició de Bertrand és eclèctica; una opció comprensible a causa de l'estat de la recerca. Bertrand cerca de restringir

36. El manuscrit *k*, segons el mostra Nagel, representa dos exemplars diferents, designats aquí com *k* (per a 1,1-17,2) i *K* (per a 14,3) respectivament.

37. M. NAGEL, *La Vie grecque d'Adam et d'Ève. Apocalypse de Moïse I*, p. 212: «Elle représente l'oeuvre d'un copiste qui, sans toucher au fond même de l'original et sans y ajouter quelque élément étranger, se contente de changer par endroit la forme de l'écrit». Vegeu detalls sobre els mss. en A. M. DENIS, *Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique*, v. I. Turnout: Brepols 2000, pp. 7-13. Últimament en J. TROMP, *The Life of Adam and Eve in Greek*. Leiden-Boston: Brill 2005, pp. 17-26.

38. Això és el que representa el fet que el text de Nagel hagi servit per a les concordances dels apòcrifs grecs de l'Antic Testament preparades per A. M. DENIS, *Concordance grecque des pseudépigraphes de l'Ancien Testament*, Louvain-la-Neuve 1987. En les pp. 815-820 Denis fa les seves observacions respecte aquest punt. El que científicament no és acceptable és que l'edició «crítica» de Tischendorf, del 1866, sigui utilitzada per a la columna grega de la sinopsi de G. A. ANDERSON-M. E. STONE, *A Synopsis of the Books of Adam and Eve*, Atlanta 1999.

39. J. TROMP, *The Life of Adam and Eve in Greek*, Leiden 2005. Per exemple el seu judici en la p. 11: «Nagel was unable to decide what to do with the variant reading of no less than sixteen manuscripts. As a result, his huge undertaking did not, and could not, result a critical edition.»

40. D. A. BERTRAND, *La Vie grecque d'Adam et Ève*, Paris 1987. Bertrand no fa un estudi independent dels manuscrits, sinó que depèn molt del treball de Nagel, tot i fer-li algunes correccions (pp. 39.47).

al mínim el nombre de correccions conjecturals i trobar una solució per a passatges difícils en manuscrits que normalment presenten la «pitjor» lectura.

En 2002, T. Knittel edità una sèrie de passatges de la *Vida grega d'Adam i Eva*, que li servien pel seu estudi d'antropologia religiosa.⁴¹ Els passatges que estudia són 5-28; 31-37; 41,1-42,2, és a dir la part més extensa de l'obra. Es mostra molt crític de l'edició de Bertrand, i se serveix principalment de l'obra de Nagel, malgrat conèixer-ne els límits i errors.⁴²

És possible que els límits de l'obra de Nagel hagin estat durant molt temps inobservats perquè la discussió referent a la forma més primitiva del text de la *Vida d'Adam i Eva* ha estat àmpliament dominada per la qüestió de les relacions entre les versions grega, armènia, georgiana i llatina.⁴³

El text base del qual ens hem servit és el de Tromp, però hem tingut molt en compte el text preparat per Nagel.

---

41. T. KNITTEL, *Das griechische «Leben Adams und Evas». Studien zu einer narrativen Anthropologie im frühen Judentum*, Tübingen 2002.

42. Cf. la recensió que de l'estudi de Knittel fa J. TROMP en *Journal for the Study of Judaism*, 34 (2003) 335-338.

43. Aquesta discussió resultava un impàs perquè els problemes literaris no es poden resoldre si les qüestions de crítica textual no estan degudament solucionades. Cf. els plantejaments de M. DE JONGE – J. TROMP, *The Life of Adam and Eve and Related Literature*, pp. 28-44.